

סדרת "זרקורים על מדיניות חברתית" 4/2004

מדיניות חברתית ואיכות חינוך-טיפול במסגרות לגיל הרך

מאת פרופ' מרים רוזנטל

למודי מוסמך לגיל הרך ע"ש שוורץ

ביה"ס לעבודה סוציאלית ולרווחה חברתית ע"ש פאול ברוואלד

תמצית

לאיכות החינוך - טיפול במסגרות לגיל הרך בהן מבליים ילדים את שנות חייהם הראשונות, חשיבות והשפעה רבה על התפתחותו השכלית והחברתית של הילד ולעיצוב דמות המבוגר. ממצאי מחקרים עולה כי מדיניות חברתית המחייבת רישוי ופיקוח על מסגרות חינוך - טיפול בגיל הרך, ואשר מחייבת הכשרה נאותה לתפקיד החינוכי תורמת לאיכותן של מסגרות אלה. עקב כך מדיניות זו תורמת גם להתפתחות הילדים, להישגיהם הלימודיים, להתפתחות "ההון האנושי" ולהשתלבותם בחברה בעתיד. לאלה, כמובן, השלכות כלכליות ישירות על הצורך של החברה לשוב ולהשקיע משאבים ושירותים עבור אלה אשר השתלבותם בחברה כאזרחים תורמים לוקה בחסר.

על אף החשיבות החברתית והכלכלית של טיפוח התפתחותם של ילדים בשנות חייהם הראשונות, לא השכילה מדינת ישראל (בניגוד לארצות מפותחות אחרות) לעצב מדיניות קוהרנטית ביחס לאיכות החינוך - טיפול במסגרות לגיל הרך. זאת למרות כי חוקקו חוקים ותקנונים, הוגשו המלצותיהם של ועדות מקצועיות ומסקנות מחקרים בנושא, אולם כל אלה מעולם לא הגיעו לכדי ישום וביצוע. כתוצאה מכך ילדים השהים במסגרות אלה בישראל, נחשבים על פי סטנדרטים מקצועיים - בינלאומיים כאוכלוסייה החשופה לסיכון התפתחותי.

נייר זה מצביע על ההכרח בעיצוב אסטרטגיה כוללת במסגרתה תיקח המדינה אחריות על כל ילדי ישראל מרגע לידתם ועד השתלבותם בחברה כאזרחים תורמים, וזאת מתוך הכרה בקשר ההדוק בין חינוך - טיפול בגיל הרך לבין פיתוח "הון אנושי" ושגשוג חברתי - כלכלי של החברה כולה.

מדיניות חברתית ואיכות חינוך-טיפול במסגרות לגיל הרך בישראל

ממחקר – למדיניות חברתית

השיח המחקרי הרלוונטי לדיון הציבורי בנושא של "מדיניות חברתית המעצבת את חייהם ואת התפתחותם של ילדים בגיל הרך" מתבסס מאז שנות ה-70 ועד היום הזה על שני סוגי מחקרים: (א) מחקרים שהתמקדו ברמת התפתחותו של היחיד והישגיו; (ב) מחקרים העוסקים באינטרסים החברתיים-כלכליים של החברה כולה. המשותף לכל המחקרים האלו היא התיזה שהשקעה בילדים מרגע לידתם ואילך חשובה לצורך ההישגים בעתיד של הילדים עצמם ושל החברה בכלל. תזה זו מתבססת על ידע מקיף ומעמיק בתחומי המחקר ההתנהגותי והנוירולוגי, המצביע על חשיבות שנות החיים הראשונות להתפתחות שכלית וחברתית ולעיצוב דמות המבוגר.

המחקרים שהתמקדו ביחיד משקפים מספר מוטיבציות עיקריות: המוטיבציה הראשונה מבטאת דאגה לשוויון הזדמנויות בהישגים התפתחותיים, וביכולתו של היחיד להיות שותף פעיל בחברה בה הוא חי. בישראל הנחתה מוטיבציה זו את דו"ח ועדת כץ, שהוקמה בתגובה לתסיסה חברתית בשכונות מצוקה. הוועדה המליצה על פיתוח והעשרה של מסגרות חינוכיות לגיל הרך, ושל תכניות התערבות שפותחו בשנות ה-70 לילדים שהוגדרו כ"טעוני טיפוח". המלצות אלו לא יושמו ברובן ולכן גם לא נחקרו בישראל. לעומת זאת מחקרים בעולם בודקים את התפוקה של מדיניות חברתית שמשקיעה במכוון בבריאותם ובחינוכם של ילדים משכבות מצוקה בשנות חייהם המוקדמות. התפוקה נמדדת במונחים של הישגים בהשכלה והשתלבות בחברה בשנות ההתבגרות והבגרות המוקדמות (למשל תכניות "Head Start" בארה"ב או "Sure Start" בבריטניה).

מוטיבציה שנייה המאפיינת מחקרים אלו היא הדאגה לבריאותם הנפשית, להסתגלותם הרגשית והחברתית, כמו גם להישגיהם הקוגניטיביים של כלל הילדים הצעירים. מחקרים אלו מתמקדים בקשר שבין איכותן של המסגרות החינוכיות בילדות המוקדמת ובין משתנים התפתחותיים שונים (למשל, מחקרי NICHD בארה"ב, או EPPE בבריטניה, ראה רשימה ביבליוגרפית למחקרים

נוספים). בישראל הנחתה מוטיבציה זו את מחקריהם של פרופ' מיקי רוזנטל מהאוניברסיטה העברית ופרופ' אבי שגיא מאוניברסיטת חיפה. מחקריה של רוזנטל (1990; 1991a; 1991b; 1994) Rosenthal) תעדו את ההשפעה שיש למדיניות חברתית, והראו כיצד סטנדרטים הקובעים את איכות הטיפול במשפחתונים, במעונות יום ובמסגרות חינוכיות בקיבוצים משפיעים על התנסויות יומיומיות שעשויות לקבוע את התפתחותם העתידית של ילדים. המחקר של שגיא ועמיתיו (Sagi et al, 2002) בדק את ההתקשרות הרגשית של תינוקות אל אמהותיהן, ותעד את איכותו הירודה של האקלים הרגשי במעונות יום בישראל.

מאז שנות ה-90 (ואולי בעקבות קבלה של "האמנה לזכויות הילד") מופיעה בשיח המחקרי בנושא המדיניות החברתית לגיל הרך מוטיבציה נוספת, והיא הדאגה לזכותו המוסרית של הילד לאיכות חיים סבירה בביתו ובמסגרת החינוכית מחוץ לבית. מחקרים אלו טוענים לחשיבות ההשקעה "באיכות חייהם" (well being) של ילדים בגין זכותם כחברים בחברה (כמו זכותם של קשישים לאיכות חיים), בין אם השקעה זו תורמת להישגיהם בעתיד ובין אם לאו.

בין המחקרים שהתמקדו באינטרס החברתי- כלכלי של החברה כולה היו אלו שבדקו במושגים של עלות-תועלת (cost – effectiveness) את תרומתו של כל \$1 שהושקע בתכניות לגיל הרך לחסכון בהוצאות מקופת המדינה. מחקר בולט בקבוצה זו הוא מחקר האורך הידוע של "Cost, Quality and Outcome" (Peinser-Feinberg et al, 1999). מחקרים אלו התמקדו בהוצאות שנדרשות לטיפול בילדים שלא קיבלו חינוך- טיפול מתאים בילדותם המוקדמת, ובהוצאות הנדרשות לפתרון בעיות חברתיות רחבות יותר שנוצרות עקב העדר חינוך- טיפול באיכות נאותה בשנות החיים הראשונות. מחקרים אחרים בדקו את התרומה של השקעה בחינוך - טיפול ובלמידה בשנות החיים הראשונות לבניית ההון האנושי של החברה : לקידום ופיתוח הכלכלה ולעיצוב חיים חברתיים.

ממצאיהם של מחקרים אלה הביאו מספר ניכר של מדינות הקשורות ל- OECD (Organization for Economic Cooperation & Development) לאסוף נתונים לניתוח השוואתי של המדיניות בארצות שונות. השוואת הנתונים מתייחסת לזמינותן ולאיכותן של מסגרות טיפול-חינוך בגיל הרך,

מלידה ועד הכניסה לביה"ס. הדו"ח המסכם של של ה-OECD (Starting Strong, 2002), תרם רבות לדיון הבא, ולבדיקה ראשונית של המדיניות הנהוגה בישראל.

גורמים המניעים מעצבי מדיניות ופוליטיקאים בארצות המפותחות להשקיע בילדים בגיל הרך

קיימת כיום עדות מחקרית מסיבית לכך שאיכות חוויותיהם והתנסותם היומיומית של ילדים, מרגע לידתם, משפיעה על התפתחותם הקוגניטיבית, הרגשית והחברתית בילדות ועל הישגיהם מאוחר יותר בביה"ס ובחיים בכלל (ראה רשימה ביבליוגרפית). לאור מחקרים אלו הגיע הבנק העולמי למסקנה ש – "Children must prosper before economies can grow".

מסמך שפרסם הבנק העולמי בינואר 1996, בשם "התפתחות בגיל הרך: השקעה בעתיד" (Early Child Development: Investing in the Future) מסכם את הידע האמפירי שהצטבר במחקרים רבים על חשיבות ההתפתחות המוקדמת ועל חשיבות ההשקעה בחינוך איכותי בשנות החיים הראשונות. השקעה זו תורמת להישגים לימודיים במערכת החינוך הבית-ספרית, ועקב כך גם לחברה ולכלכלת המדינה המשקיעה בגיל הרך.

ידע אמפירי זה מתייחס למחקרים שנעשו ברחבי העולם על התפתחות המוח ותרומתה של ההתנסות העשירה בשנים הראשונות להתפתחות לאורך כל החיים. בנוסף קיימים מחקרים על נזקים בלתי-הפיכים שגורמת מצוקה נפשית ופיזית בשנים הראשונות לתפקוד המוח, ללמידה ולזיכרון, ובכלל לקשיים קוגניטיביים, התנהגותיים ורגשיים מאוחר יותר בחיים.

מעבר לכך, הידע האמפירי מתייחס להשפעה שיש למדיניות הקובעת **סטנדרטים** והמשקיעה **בהבטחת איכות חינוך-טיפול** במסגרות לגיל הרך. נמצא כי מדיניות חברתית המחייבת רישוי ופיקוח על מסגרות חינוך-טיפול בגיל הרך, ואשר מחייבת הכשרה נאותה לתפקיד החינוכי והדרכה תוך כדי עבודה עם ילדים, תורמת לאיכותן של המסגרות לגיל הרך. עקב כך מדיניות חברתית כזו תורמת גם להתפתחות הילדים והישגיהם הלימודיים בהגיעם בביה"ס וגם להשתלבותם התורמת בחברה לאחר מכן.

המחקרים מצביעים על מספר סטנדרטים קריטיים במיוחד: (1) **גודל קבוצה**: התפתחותם השכלית, הלשונית והחברתית של ילדים, השוהים בקבוצות גדולות במשך שעות ארוכות כל יום, נמצאת בסיכון. גודל הקבוצה המכסימלי נקבע בהתאם לגיל הילדים. (2) **מספר ילדים למטפלת-מחנכת**: בנוסף לגודל הקבוצה חשוב גם מספר המטפלות-מחנכות העובדות עם הילדים. היחס המספרי

המכסימלי נקבע גם הוא בהתאם לגיל הילדים. (3) **השכלה, הכשרה והדרכה תומכת של מטפלות-מחנכות**: נמצאו הישגים משמעותיים אצל ילדים המתחנכים במסגרות בהן עובדות (א) מטפלות-מחנכות עם רמת השכלה גבוהה ו/או הכשרה מעמיקה וממושכת בהתפתחות וחינוך בגיל הרך (ב) מטפלות-מחנכות המקבלות הדרכה עקבית ותומכת על עבודתן עם הילדים. (4) **תנאי עבודה ושכר של המטפלות-מחנכות** נמצאו בקשר ישיר ומובהק עם איכות הטיפול-חינוך ועם התפתחותם השכלית, הרגשית, הלשונית והחברתית של הילדים שבטפולם. (5) מחקר רחב היקף ומעמיק שנעשה לאחרונה בבריטניה (Sylva, 2003) מחזק ממצאים קודמים בדבר חשיבות ה**תיאום, שיתוף הפעולה והאינטגרציה בין מסגרות חינוך-טיפול לגיל הרך ובין שירותים חברתיים ושירותי בריאות בקהילה**. הישגיהם של ילדים שהתחנכו במסגרות איכותיות "אינטגרטיביות" היו גבוהים באופן משמעותי ומובהק משל אלו שהתחנכו במסגרות איכותיות שאינן "אינטגרטיביות".

המסמך שהכין הבנק העולמי (Young, 1996) מונה 5 סיבות מרכזיות להשקעה בגיל הרך:

1. לבנות משאבי אנוש בדרך שהוכחה מדעית

מחקרים הראו (א) שמחצית הפוטנציאל של האינטליגנציה מתפתח לפני גיל 4; (ב) להתערבות בשנים הקודמות לגיל זה יש השפעה נמשכת על יכולת אינטלקטואלית, על אישיות והתנהגות חברתית. ל"תכניות אינטגרטיביות" (המשלבות היבטים של בריאות, רווחה וחינוך) המתמקדות בילדים בשנים המאוד מוקדמות יש השפעה קריטית על התפתחות שכלית, נפשית וחברתית בעתיד. השפעה זו רבה יותר כאשר מודל ההתערבות הוא זה המקביל ל"מתן ויטמינים" לילד (התערבות מתמשכת ורצופה) ולא זה המקביל ל"מתן חיסון" (התערבות קצרה או חד-פעמית).

2. ליצר רווחים כלכליים להשקעה בחינוך, ולהוריד מחירים חברתיים

השקעה בתכניות איכותיות בגיל הרך המעלות אצל הילדים את המוטיבציה ואת היכולת ללמוד, מגבירה את ההחזר הכלכלי על השקעה בחינוך מאוחר יותר כיון שהיא עושה את הלמידה המאוחרת יותר, בביה"ס, לאפקטיבית יותר. יתר על כן, השקעה כזו, מאפשרת לילדים המתחנכים במסגרות אלו להגיע לרמת שכר גבוהה יותר בבגרותם ולתרום בצורה משמעותית לכוח העבודה של המדינה. כמו כן, השקעה בילדים בשנות חייהם הראשונות יכולה להפחית את הצורך בהוצאות ציבוריות מאוחר יותר על תמיכה ברווחתם, את ההוצאות הכרוכות ב"השארות כתה", בעבריינות נוער ובשימוש בסמים. סקירת הספרות

המחקרית שנעשתה ע"י הבנק העולמי מצביעה על כך שהשקעה של \$1 בגיל הרך חוסכת השקעה של \$7 בילדים אלו בעתיד.

3. להשיג יותר שוויוניות חברתית

תכניות אינטגרטיביות לילדים בגיל הרך ולמשפחותיהם יכולות למתן את ההשפעות שיש לחוסר שוויון חברתי-כלכלי (ומגדרי), שהוא הגורם המרכזי לעוני בחברות רבות. בכך הן תורמות לחוסן החברתי בנוסף לחוסן הכלכלי של המדינה.

4. לתגבר את האפקטיביות של השקעות אחרות

כאשר משלבים השקעה בחינוך עם תכניות התערבות בבריאות ותזונה מעלים לא רק את סכויי ההישרדות של הילד אלא גם מכינים אותו טוב יותר להצלחה בלימודים בביה"ס. תכניות אינטגרטיביות המשלבות ומתאמות בין שירותים שונים מעצימות את האפקטיביות והתרומה של כל אחד מהם.

5. לעזור גם לאמהות וגם לילדים

ככל שגדל מספר המשפחות בהן האמהות עובדות כדי לפרנס את משפחתן, כך הופך הצורך במסגרות איכותיות במיוחד לתינוקות ופעוטות להכרח. מסגרות איכותיות מאפשרות לאם לעבוד, להתפנות לרכישת השכלה ו/או כשורים מקצועיים (מבלי להרגיש אשמה על הזנחת ילדיה), והן חיוניות ביותר להתפתחות הילדים.

המסמך של הבנק העולמי ממשיך ומפרט מהן הדרישות מתכניות ומסגרות איכותיות לתינוקות (לידה עד גיל שנה), ולפעוטות (שנה עד שלוש) כמו גם לגילאי 3-6, לאור ממצאי המחקרים שהתפרסמו עד 1996.

המסמך מנתח את הקשר האמפירי בין עלות ההשקעה, איכות המסגרת החינוכית לגילאי 0-3 וההישגים ההתפתחותיים של ילדים ומונה **מספר מסקנות חשובות ומעניינות:**

(א) בארצות רבות **העלות** של תכניות ומסגרות חינוכיות בעלות איכות טובה גבוהה רק ב-10% מזו של תכניות באיכות ירודה.

(ב) מחקרים רבים מצביעים על כך **שהורים הם שופטים גרועים** של איכות המסגרות בהן נמצאים ילדיהם. מסיבות שונות ומובנות (תיאורית הדיסוננס) הם נוטים להעריך את התכניות כטובות בהרבה ממה שהן באמת.

(ג) **איכות** המסגרות לגיל הרך ותרומתן להישגים ההתפתחותיים של ילדים היא פונקציה

של:

- גודל קבוצת הילדים והיחס המספרי בין ילדים למחנכת-מטפלת
- רמת ההשכלה, ההכשרה, וההדרכה למחנכות-מטפלות
- תנאי העבודה והשכר של מחנכות-מטפלות העובדות ישירות עם הילדים
- מדת התיאום ושילוב של המסגרת החינוכית עם שירותים אחרים.

בהתייחס לממצאים אלו, כמו גם לממצאי מחקרים שהתפרסמו בעשור האחרון (ראה רשימה ביבליוגרפית), אנו מוצאים כיום פוליטיקאים ומעצבי מדיניות במדינות מפותחות המפנים משאבים לתכניות לגיל הרך (לדוגמא, יוזמת שר האוצר הבריטי, גורדון). הם משקיעים ביצירת תשתית של כוח אדם מקצועי ובפיתוח והערכה של מסגרות חינוכיות איכותיות לילדים בגיל הרך. כל זאת, כדי לחזק את היסודות ללמידה קוגניטיבית וחברתית, ובכך משפיעים גם על איכות חייהם של ילדים מלידה ועד לכניסה לביה"ס.

מדיניות לגיל הרך במדינת ישראל

מדינת ישראל לא השכילה במהלך שנות קיומה לעצב מדיניות קוהרנטית הנוגעת להתפתחותם של ילדים בשנות חייהם הראשונות, החשובות כל כך לעתידם ולעתיד החברה. המאפיין המרכזי של מדיניות זו הוא פיצול, חוסר תיאום ומאבקים על שליטה בין כל הגופים הממשלתיים וציבוריים הקובעים את זמיונם ואיכותם של שירותים ומסגרות לגיל הרך. המוטיבציה היחידה המכתיבה את המדיניות הקיימת כיום לפתוח מסגרות חינוכיות לגיל הרך איננה הדאגה להתפתחותם וחינוכם של הילדים אלא המצאת "סידור לילדים" שיאפשר יציאת אמהות לעבודה. מאפיין מרכזי נוסף למדיניות זו היא התנערותו העקבית והתקיפה של משרד האוצר מהאפשרות שהמדינה תקבל על עצמה אחריות לחינוכם והתפתחותם של ילדים מתחת לגיל 5. יתר על כן, היבט חשוב של מדיניות חברתית הוא יישומה, או אופן בצועה בפועל. במדינת ישראל חוקקו חוקים ותקנונים, הוסקו מסקנות ממחקרים וגובשו המלצות ע"י ועדות. יישוםם וביצועם של כל אלו היו עשויים לתרום לאיכות של מסגרות ותכניות ולהתפתחות נאותה של ילדים בגיל הרך. העדר האכיפה של חוקים ותקנונים כמו גם העדר כל התייחסות ליישום ובצוע של המלצות ועדות מקצועיות, או ועדות לוו למחקרים שונים, הביאו לכך שכלל אוכלוסיית הילדים השוהים במסגרות

טיפול-חינוך לגיל הרך בישראל, נחשבים עפ"י סטנדרטים מקצועיים בינלאומיים כאוכלוסיה החשופה לסיכון התפתחותי.

מצבם של ילדים בגיל הרך בישראל של שנות ה-2000 חמור אף יותר. מחד, ישנה עליה חדה במספר הילדים המוגדרים "בסיכון" (ולו רק בגין הנתון המראה ש- 25% מהילדים במגזר היהודי ו- 50% במגזר הערבי חיים מתחת ל"קו העוני"). מאידך ישנה ירידה חריפה במשאבים האמורים לסייע במתן מענה לסיכון הזה, בעיקר עקב קיצוצים רחבים בתקציבי הרווחה והחינוך הנוגעים להתפתחותם בכלל של ילדים, ושל ילדים ממשפחות במצוקה בפרט.

לעומת השיפור שנדרש בעקבות ממצאי מחקרים שנערכו בשנות ה-70, ה-80 וה-90 אנו מוצאים שאיכות הסטנדרטים במעונות יום ומשפחתונים בהם נמצאים תינוקות ופעוטות ירדה אף יותר בשנים האחרונות. חוקרים ואנשי מקצוע המתעדים היבטים של התפתחות ילדים במסגרות אלו, מתריעים על נזקים אפשריים להתפתחותם של ילדים השוהים במסגרות אלו בשנים הראשונות לחייהם.

יתר על כן, קיצוצים תקציביים ומגמות ההפרטה במשק מעוררים חששות כבדים מפני התנערות גוברת של הממסד הממשלתי מאחריות לגורלם ולהתפתחותם של ילדים בגיל הרך ועקב כך גם מאחריותם לפיתוח ההון האנושי והחוסן הכלכלי העתידי של החברה בישראל. כך למשל, מעט הפיקוח שהפעיל משרד החינוך על גנונים פרטיים לבני 2-3 ותכניות התערבות אחרות שהפעיל המשרד בגני ילדים, נמוגו עם הקיצוצים התקציביים של השנתיים האחרונות. חוק חינוך חובה – חינוך לגילאי 3-4 "הוקפא" בחוק ההסדרים. הפרדת משרד העבודה ממשרד הרווחה ושיבוץ של האגף למעמד האישה במשרד התמ"ת, הביא לכך שהאחרון מפתח בימים אלו שינויים מרחיקי לכת במדיניות הנוגעת למסגרות טיפול-חינוך בילדים. שינויים אלו מעוררים דאגה נוספת לאיכות המסגרות לגיל הרך, וחשש מפני פגיעה נוספת בשילובן האינטגרטיבי בשירותים אחרים לילדים צעירים ומשפחותיהם.

מאידך, השינויים הנוכחיים והטלטלה העוברת על המשק הישראלי יכולים ליצור הזדמנות לחדשנות ולשיפור. זאת בתנאי שיבוצעו תוך קבלת אחריות ממשלתית ובניית אסטרטגיה כוללת ומתואמת שמטרתה העיקרית היא הבטחת תנאים נאותים להתפתחות ילדים בגיל הרך.

המלצות

בניית המדיניות הכוללת והמתואמת חייבת להכיר בקשר ההדוק בין חינוך-טיפול בגיל הרך לבין פיתוח "הון אנושי" ושגשוג כלכלי-חברתי של החברה כולה. עמדתם של חוקרי התפתחות הילד, כמו גם של סוציולוגים וכלכלנים, היא שמדינת ישראל חייבת לפתח אסטרטגיה לטיפול הון האנושי שלה. "טיפול הון אנושי" הוא מטרה מוצהרת גם של מעצבי מדיניות בכנסת ובמשרדים ממשלתיים. עמדתנו היא שמטרה זו חייבת להיות מתורגמת לאסטרטגיה כוללת שתקיף את כלל הילדים בישראל.

אסטרטגיה זו חייבת להתייחס להתפתחותם ולחינוכם של כל ילדי ישראל מרגע לידתם ועד השתלבותם בחברה כאזרחים התורמים לחוסנה ולכלכלתה. וזאת משום שאסטרטגיה כזו חייבת להיות מושתתת, בין השאר -

- (א) על עקרון "שויון הזדמנויות" לכלל ילדי ישראל
- (ב) על הידע המחקרי העשיר הקיים כיום בעולם שמצביע על כך שתהליך הלמידה והחינוך (על תרומתו ונוקיו האפשריים להתפתחות) מתחיל עם הלידה ונמשך כל חייו של האדם.
- (ג) על ההבנה שחינוך ילדים אינו מנותק מבריאותם ורווחתם ומהקשר התרבותי שבו הם גדלים.
- (ד) על הצורך למצוא איזון נכון בין צרכי המשק, צרכי הורים עובדים וצרכיהם של ילדים.

תמונת המצב כיום מצביעה על כך שאסטרטגיה כזו אינה קיימת בישראל. יש חוקים, יש תקנות שמפתחים במשרדי ממשלה שונים בלי שתהיה בהם חשיבה ברורה על האופן בו הם משפיעים על היכולת המתפתחת של הדורות הבאים לתרום לחוסנה של המדינה. יש התייחסות נפרדת ולא מתואמת למגזרים שונים באוכלוסיה, מבלי שתהיה חשיבה כוללת, ותכנית סדורה לטיפול וחינוך בילדים בגיל הרך.

חשיבה אסטרטגית תחייב תיאום ושיתוף פעולה, תחייב איגום משאבים בין גופים ממשלתיים בינם לבין עצמם ובינם לבין הרשויות המקומיות ובין הסקטור הציבורי שיש לו נגיעה לסוגיות אלו. חשיבה כזו חייבת להתבסס על הכרה בחשיבות המכרעת שיש לשנות החיים הראשונות, לחייו של ילד כפרט ולחוסנה של החברה ככלל – הכרה שתהיה מלווה בהחלטות אמיצות של פוליטיקאים ומעצבי מדיניות בישראל.

רשימת מקורות

המועצה הלאומית לשלום הילד, המרכז למחקר ופיתוח (2003). ילדים בישראל: שנתון סטטיסטי. המועצה הלאומית לשלום הילד בשיתוף "אשלים".

חוק הפיקוח על מעונות – תשכ"ה, 1965. הוצא מאתר משרד העבודה והרווחה

<http://www.molsa.gov.il/CagilaMikzoit/Takanon/documents/pdf/14.19.pdf>

משרד העבודה והרווחה האגף לתעסוקה ולמעמד האישה (1998). פרוגרמה והנחיות לתכנון מעונות יום לילדים בגיל הרך.

רוזנטל, מ. ושמעוני. ר. (1985). קריטריונים להגדרת איכות הטיפול במעונות יום לילדים. חברה ורווחה, ו' 2-3 עמ' 147-160.

Barnett, W. S. (1995). Long-Term effects of early childhood programs on cognitive and school outcomes. The Future of Children, 15, (3), 25-50.

Burchinal, M., Howes, C. & Kontos, S. (2002). Structural predictors of child care quality in child care homes. Early Childhood Research Quarterly 17, 87-105.

Campbell, F. A., Pungello, E. P., Miller-Johnson, S., Burchinal, M. & Ramey, C. T. (2001). The development of cognitive and academic abilities: Growth curves from an early childhood educational experiment. Developmental Psychology, 37, (2), 231-242.

Clarke-Stewart, K. A., Vandell, D. L., Burchinal, M., O'brain, M. & McCartney, K. (2002). Do regulable features of child care homes affect children's development? Early Childhood Education Quarterly, 17, 52-86.

Cryer, D., Tietze, W., Burchinal, M., Leal, T. & Palacios, J. (1999). Predicting process quality in preschool programs: a cross-country comparison. Early Childhood Research Quarterly, 14, (3), 339-361.

Gallagher, J. J., Rooney, R., & Campbell, S. (1999). Child care licensing regulations and child care quality in four states. Early Childhood Research Quarterly, 14, (3), 313-333.

Kreyenfeld, M. & Hank, K. (2000). Does the availability of child care influence the employment of mothers? Findings from western Germany. Population Research and Policy Review, 19, 317-337.

Loeb, S., Fuller, B., Kagan, S. L. & Bidemi, C. (2004). Child care in poor communities: Early learning effects of type, quality and stability. Child Development, 75,(1), 47-65.

Maccoby, E. & Lewis C. C. (2003). Less day care or different day care? Child Development, 74, (4), 1069-1075.

National Center for Early Development & Learning (2002). Regulation of child care. Fact Sheet, 2, (1). Retrieved September, 3, 2004 from the World Wide Web:
www.ncedl.org

NICHD Early Child Care Research Network (2002). Child-care structure -> process-> outcome: Direct and indirect effects of child care quality on young children's development. Psychological Science, 13, (3), 199-206.

NICHD Early Child Care Research Network (2003). Does quality of care affect child's outcomes at age 4 1/2 ? Developmental Psychology, 39, (3), 451-469.

NICHD Early Child Care Research Network (2004). Multiple pathways to early academic achievement. Harvard Educational Review, 74, (1), 1-28.

Norris, D. J. (2001). Quality of care offered by providers with differential patterns of workshop participation. Child and Youth Care Forum, 30, (2), 111- 121.

Organization for Economic Cooperation and Development (2002). **Starting Strong**: OECD:Paris.

Peinser-Feinberg, E. S., Burchinal, M., Clifford, R. M., Culkin, M. L., Howes. C., Kagan, S. L ., Yazejian, N., Byler, P., Rustici, J., & Zelazo, J. (1999). The children of the Cost, Quality and Outcomes Study go to school: Technical report. University of North Carolina at Chapel Hill. Frank Porter Graham Development Center, Chapel Hill.

Retrieved August, 21, 2004 from the World Wide Web:

<http://www.fpg.unc.edu/~ncedl/PDFs/CQO-tr.pdf>

Peinser-Feinberg, E. S., Burchinal, M., Clifford, R. M., Culkin, M. L., Howes. C., Kagan, S. L. & Yazejian, N. (2001). The relation of preschool child care quality to children's cognitive and social development trajectories through second grade. Child Development, 72, (5), 1534-1553.

Phillips, D., Mekos, D., Scarr, S. McCarthy, C. & Abbott-Shim, M. (2000). Within and beyond the classroom door: Assessing quality in child care centers. Early Childhood Research Quarterly, 15,(4), 475-496.

Rosenthal, M. K. (1990). Social policy and its effects on the daily experiences of infants and toddlers in family day care in Israel. Journal of Applied Developmental Psychology, 11, 85-103.

Rosenthal, M. K. (1991a). Behaviors and beliefs of caregivers in Family Day Care: The effects of background and work environment. Early Childhood Research Quarterly, 6, 263-283.

Rosenthal, M. K. (1991b). Daily experiences of toddlers in three child-care settings in Israel. Child and Youth Care Forum, 20, 39-60.

Rosenthal, M. K. (1994). An ecological approach to the study of child care: Family day care in Israel. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.

Sagi, A., Koren-Karie, N., Gini, M., Ziv, Y. & Joels T. (2002). Shedding further light on the effects of various types and quality of early child care on infant-mother attachment relationship: The Haifa study of early child care. Child Development, 73, (4), 1166-1186.

Shonkoff, J., & Phillips, D. (Eds.) (2000). From neurons to neighborhoods. Washington, DC: National Academy Press.

Sylva, K. (2003). The Effective Provision of Preschool Education (EPPE) Project: Different ways to study the impact of Early Childhood Education and Care. A paper presented at the EECERA conference. Glasgow, Scotland.

Vandell, L. D. & Wolf, B. (2000). Child Care Quality: Does it matter and does it need to be improved? Retrieved August, 3, 2004 from the World Wide Web:
<http://aspe.hhs.gov/hsp/ccquality00/ccqual.htm#1>

Whitebook, M., Sakasi, L. & Howes. C. (1999). NAEYC accreditation as a strategy for improving child care quality: an assessment by the national center for the early childhood work force. Retrieved August, 3, 2004 from the World Wide Web:
<http://www.ccw.org/pubs/NAEYC.pdf>

Young .E. M. (1996). Early Child Development: Investing in the future. The World Bank Washington, D.C.

